

УДК: 351.822

[https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-3\(23\)-186-195](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-3(23)-186-195)

Науменко Костянтин Валерійович,
аспірант кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом, 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2, тел.: 380660179216, e-mail: k.v.naumenko@i.ua, <https://orcid.org/0000-0001-8822-3070>

Науменко Константин Валерьевич,
аспірант кафедры публичного администрирования Межрегиональной Академии управления персоналом, 03039, г. Киев, ул. Фрометовская, 2, тел.: 380660179216, e-mail: k.v.naumenko@i.ua, [https // orcid.org/0000-0001-8822-3070](https://orcid.org/0000-0001-8822-3070)

Naumenko Konstantin Valerievich,
Postgraduate Student, Department of Public

Administration, Interregional Academy of Personnel Management, 03039, Kyiv, Str. Frometivska, 2, tel: 380660179216, e-mail: k.v.naumenko@i.ua, [https // orcid.org/0000-0001-8822-3070](https://orcid.org/0000-0001-8822-3070)

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЇЇ РОЛЬ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Анотація. Досліджено поняття податкової безпеки, яке є складовою економічної безпеки держави. Досліджено балансовий механізм державного регулювання податкового навантаження, який має бути оптимальний, оскільки при низьких податках зменшується надходження до бюджету. Також при збільшеному податковому навантаженні суб'єкти господарювання починають знаходити шляхи зменшення витрат. До таких можна віднести тіньову діяльність, виведення основних активів в офшорні зони тощо.

Розглянуто фактори, які спричиняють ухилення, або уникнення оподаткування, а також особливості цих двох понять та пов'язані з ними обставини.

Досліджено міжнародний досвід і деякі особливості оподаткування ряду провідних країн світу. Проаналізовано заходи з поліпшення інвестиційного клімату.

Також встановлено, що податкова безпека являє собою стан захищеності системи бюджетних надходжень, які відіграють найголовнішу роль у процесі наповнення державної скарбниці.

Наведено порівняння динаміки податкового навантаження в Україні та рівня тіньової економіки, що загалом дало можливість звернути увагу наукової спільноти на тенденції до зменшення тіньового сектору після проведення в Україні податкових реформ. Дані та методологія розрахунку рівня тіньової економіки в Україні були взяті з висновків Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Дані щодо оподаткування підприємств України взято із статистичних матеріалів Світового банку.

Також запропоновано рекомендації щодо необхідності створення ефективного механізму державного регулювання стану податкової безпеки, починаючи від створення концепції та розуміння основних вимог до оптимізації управлінських рішень, закінчуючи пропозиціями щодо інформаційно-аналітичного забезпечення. Початковим етапом в таких заходах має бути оптимізація управлінських рішень, що є предметом подальших досліджень та наукового розвитку.

Ключові слова: податкова безпека, державне управління, податки, економіка, держава, громадяни.

ХАРАКТЕРИСТИКА НАЛОГОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ЕЕ РОЛЬ В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ

Аннотация. Исследовано понятие налоговой безопасности, которое является составляющей экономической безопасности государства. Исследован балансый механизм государственного регулирования налоговой нагрузки, который должен быть оптимален, так как при низких налогах уменьшается поступление в бюджет. Также при возросшей налоговой нагрузке субъекты хозяйствования начинают находить пути уменьшения расходов. К таким можно отнести теневую деятельность, вывод основных активов в оффшорные зоны и т. д.

Рассмотрены факторы, которые вызывают уклонения или избежание налогообложения, а также особенности этих двух понятий и связанные с ними обстоятельства.

Исследован международный опыт и некоторые особенности налогообложения ряда ведущих стран мира. Проанализированы меры по улучшению инвестиционного климата.

Также в статье установлено, что налоговая безопасность представляет собой состояние защищенности системы бюджетных поступлений, которые играют самую главную роль в процессе наполнения государственной казны.

Приведено сравнение динамики налоговой нагрузки в Украине и уровня теневой экономики, что в целом дало возможность обратить внимание научной общественности на тенденции к уменьшению теневого сектора после проведения в Украине налоговых реформ. Данные и методология расчета уровня теневой экономики в Украине были взяты из заключений Министерства развития экономики, торговли и сельского хозяйства Украины. Данные относительно налогообложения предприятий Украины взято с материалов статистики Всемирного банка.

Также предложены рекомендации о необходимости создания эффективного механизма государственного регулирования состояния налоговой безопасности, начиная от создания концепции и понимания основных требований к оптимизации управленческих решений, заканчивая предложениями по информационно-аналитическому обеспечению.

Начальным этапом в таких мероприятиях должна быть оптимизация управленческих решений, что является предметом дальнейших исследований и научного развития.

Ключевые слова: налоговая безопасность, государственное управление, налоги, экономика, государство, граждане.

CHARACTERISTICS OF TAX SECURITY AND ITS ROLE IN PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract. The article examines the concept of tax security, which is a component of economic security of the state. The balance mechanism of state regulation of the tax burden, which should be optimal, has been investigated, since with low taxes the budget revenues are reduced and, as the tax burden increases, business entities begin to find ways to reduce costs. These include shadow activity, the removal of major assets in offshore areas, and the like.

The factors that evoke tax evasion or tax avoidance are discussed, as well as the particularities of these two concepts and their associated circumstances.

International experience and some features of taxation of a number of leading countries in the world are studied. Measures to improve the investment climate are analyzed.

Also, the article found that tax security is a state of security of the system of budget revenues, which play the most important role in filling the state treasury.

The dynamics of the tax burden in Ukraine and the level of the shadow economy are compared. The data and methodology for calculating the level of the shadow economy in Ukraine were taken from the conclusions of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine. Ukraine's business taxation figures are taken from World Bank statistics.

Also, the article suggests recommendations on the need to create an effective mechanism for state regulation of tax security, starting from building up the conception and understanding basic requirements for optimization of management decisions, to proposals for information and analytical support. The first step in such activities should be optimization of management decisions that is the subject for further research and scientific investigation.

Keywords: tax security, public administration, taxes, economy, state, citizens.

Постановка проблеми. Створення в Україні, потребує збільшення рівня умов для сталого розвитку економічного життя захищеності саме економічного

потенціалу, що в поточному році на 86,78 % забезпечений податковими надходженнями.

Разом з тим рівень тіньової економіки в Україні за невизначеною методологією підрахунку, яка проводилась рядом профільних міністерств України, в середньому за останні 2–3 роки, сягає близько 30 % від обсягу ВВП. І це по непідтвердженим даним [1]. Крім того, в структурі податкових надходжень на 2020 р., внутрішні податки на товари та послуги займають 59,40 %, з них найбільшим видом доходу є податок на додану вартість з імпортованих товарів, що робить його об'єктом найбільшої уваги, оскільки незаконне ввезення товару в Україні вже стає загрозою національної безпеки.

Проте, слід звернути увагу і на причини такого стану. Чому бізнес намагається уникнути оподаткування та порушуючи законодавство, ризикує власною репутацією та погіршує економічний стан в країні.

Відповідь на це запитання лежить в багатьох площинах. З одного боку значний інтерес чиновників, з іншого бажання більше отримувати прибутку підприємствами, мотивуючи це занадто високими податками, хоча ряд деяких Європейських та провідних країн світу мають більше податкове навантаження на імпорт.

З іншого боку, розглядаючи таку ситуацію в контексті державного управління, поширення контрабанди є ще більшою загрозою для дрібних підприємств, що працюють на внутрішньому ринку, тим самим зменшуючи надходження.

Є й думки, щодо позитивної сторони тіньової економіки, оскільки

гроші, що люди отримують нелегально, витрачаються на внутрішньому ринку, покращуючи тим самим споживчий попит [2].

Все це, та багато інших не вирішених питань, роблять проблему забезпечення податкової безпеки країни, як складової економічної безпеки складною оптимізаційною задачею. Як збільшити привабливість господарської діяльності в Україні маючи при цьому достатній рівень державного оподаткування, при цьому не спровокувати відтік капіталів з країни через надмірний податковий тиск. Безумовно, це не єдині фактори що створюють податкові загрози та ризики. Є й інші. Проте їх вирішення відповідно до структури податкових надходжень відіграє ключову роль.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В умовах світової нестабільності через пандемії та ряд інших проблем, економічна безпека відіграє вирішальну роль в становленні держави. Тому в державному управлінні, основну увагу приділяють не лише протидіям загрозам та ризикам, а й розвитку економіки. Саме про такий розвиток постійно згадують, як вітчизняні, так і закордон вчені [3; 4].

Цікавою є думка Д. Квашука, який вважає, що безпека це не лише стан захищеності, а й реалізація можливостей для подальшого розвитку [5, с. 201].

Враховуючи той фактор, що основною складовою економічної безпеки, є податкова безпека, від результату ефективності якої залежить наповнення бюджету країни, відповідне явище потребує теоретичного та методологічного опрацювання з

метою подальшого розвитку економіки, суспільства та громадян.

Так, поняття податкової безпеки не нове. Його визначенню приділено багато уваги, проте однозначної думки щодо його визначення на сьогоднішній день не встановлено. Переважна кількість вчених вважає, що інструментарій податного впливу, через збільшення податків та жорстким контролем дають можливість збільшити рівень економічної безпеки держави, але разом з тим зростають і ризики. Дослідження проблем оцінювання ризиків в податковій сфері провів вчений П. Тетяєв, який довів, що саме податкова безпека є головним елементом економічної безпеки держави, що в цілому говорить про те, що стан захищеності в державному управлінні прямо залежить від фіскальної політики [6].

Отже, податки і податкову політику як інструмент забезпечення економічної безпеки держави.

Разом з тим, не вирішеним залишається питання, обґрунтованості податкових відносин та податкової безпеки держави, бізнесу та суспільства, оскільки концептуальні зв'язки між ними, а також суперечності і є предметом головного дослідження на шляху до вирішення даної проблеми.

Тому, ряд дослідників виділяють фінансову безпеку в окрему тему для вивчення та вважають її, як умову здатності держави здійснювати самостійну фінансово-економічну політику у відповідності зі своїми національними інтересами [7–9].

Сутність фінансової безпеки держави можна визначити, як стан економіки, при якому забезпечується

формування позитивних фінансових потоків держави що необхідні для виконання завдань з оптимального державного управління. Все це пов'язано, також, із тим, що конкуренція між державами постійно збільшується, а також зменшуються ресурси на планеті, кількість споживачів цих ресурсів постійно зростає, і в цілому, вже на сьогоднішній день управлінські рішення в державному управлінні не мають відштовхуватись лише з позицій інтуїції чиновника, або його консервативної точки зору. Вони мають бути науково обґрунтовані, що включають в себе аналіз можливих варіантів розвитку їх наслідків, оцінені ймовірності загроз та ризиків, визначені можливості реалізації таких рішень. Що, вимагає від державного управління таких властивостей:

- впевненість і досвід роботи відповідальної особи;
- достатній рівень інформованості таких осіб;
- високий рівень рішень;
- висока відповідальність (юридична та моральна).

Таким чином, в процесі забезпечення безпеки держави, роль податкової безпеки відіграє в збільшенні фінансово-економічної безпеки, складовими якої можна вважати: бюджетну безпеку; податкову безпеку; кредитно грошову безпеку; цінову безпеку; тощо.

Серед них, належний рівень податкової безпеки, досягається за рахунок підтримання сталого та збалансованого підходу до оподаткування, в залежності від доходів та бюджетів різних рівнів, а також прибутковості самих підприємств.

Розглядаючи податкову безпеку у поєднанні з бюджетною безпекою, можна виділити, що це дві самостійні системи, які регулюються законом, кожна окремим виділеним нормативним актом.

При цьому податкова безпека передбачає стійке функціонування бюджетної системи країни.

Разом з тим, розуміючи те, що податки беруть участь у формуванні дохідної частини бюджету, можна виділити, той факт, що однією з головних загроз бюджетної безпеки є саме неефективність системи оподаткування.

Тому, для формування податкової системи безпеки необхідний комплексний аналіз функціонування інструментів державної податкової політики для забезпечення поповнення капіталів в реальний сектор економіки країни.

Отже, податковий потенціал країни визначається загальним економічним потенціалом, а податкова безпека постає перед нами, як системне утворення з певною кількістю елементів.

Ще К. Маркс відзначав, що у податках втілено економічно виражене існування держави, а відповідно і її безпеки [10, с. 308]

Так, виходить, що чим менше загроз при обчисленні податків, тим більше віддача від них, отже, менше проблем при забезпеченні усіх вищеперерахованих видів безпеки. А зміст податкової безпеки полягає в створенні умов захищеності державного механізму примусового та обов'язкового вилучення частини власності громадян та їх об'єднань для державних потреб.

Мета статті — дослідження основних положень та наукової думки стосовно визначення характеристик явища податкової безпеки та його ролі в державному управлінні. Визначення залежності цього поняття з бюджетною безпекою та економічною безпекою. На основі отриманих висновків, створення пропозицій щодо формування рекомендацій з покращення механізмів попередження загроз та ризиків в системі податкової безпеки України, шляхом оптимізації управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті недосконалої оптимізації податкових відносин, виникає загроза економічної безпеки держави. Такі проблеми цілком не вирішені і по сьогоднішній день.

Звертаючись до праці вченого-податківця С. Аксюкова, слід звернути увагу на його бачення даної проблеми. Дослідник вважає оптимізацію балансу між податковим навантаженням та прибутками об'єктів оподаткування, найважливішою задачею в державному управлінні [11].

Проаналізувавши податкове навантаження різних країн світу, та співвіднісни його із динамікою зростання ВВП, можна говорити про ефективність такої системи оподаткування. Проте, це не остаточно, оскільки не враховується ще значна частина факторів, таких, як тіньова економіка, умови розвитку виробництва в країні, тощо. Так, в Україні тривалий час, загальна податкова ставка була однією з найвищих у світі (рисунок) і лише у 2017 р. податкові реформи дали змогу зменшити її зменшити.

Слід звернути увагу на показники 2017 р., які були найнижчими за останні 14 років в Україні. Саме в цей період за підсумками 2017 року рівень тіньової економіки знизився до 31 % від ВВП, і був найнижчим [11].

Питання в якому стані податкова безпека була на найвищому рівні, може мати неоднозначні відповіді. Розглядаючи, збільшення податків для зростання надходжень до бюджету, слід звернути увагу на те, що рівень тіньової економіки та інвестиційна привабливість країни зменшиться, а через деякий час великий бізнес може мігрувати в країни з меншим податковим тиском.

Тому, стан захищеності віз загроз, ризиків та небезпек в системі забезпечення податкової безпеки, визначається саме оптимальним співвідношенням прибутків бізнесу та виваженим рівнем податкового навантаження. І лише в таких умовах можна говорити про оптимізацію фіскальної політики, результат якої і є індикатором податкової безпеки зокрема та економічної безпеки країни в цілому.

З цього випливає, що таку оптимізацію не можливо реалізувати лише

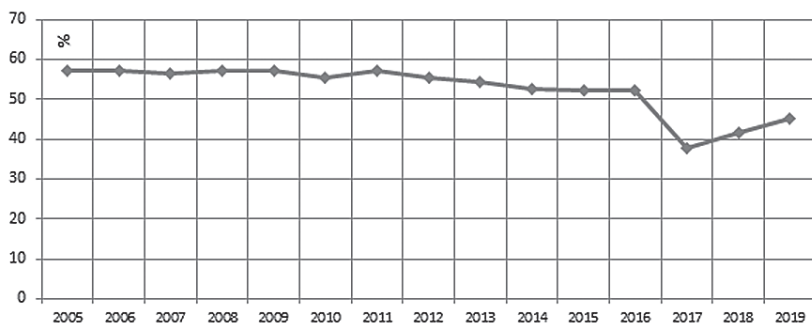
на основі бачень, окремих керівників. Вона повинна бути сформована на основі комплексного державного механізму управління податковою безпекою. В основі такого механізму, має бути науково-обґрунтований підхід, підкріплений максимально можливими аналітичними розрахунками та прогнозами, включаючи максимально можливу кількість джерел інформації.

На початку формування відповідного механізму державного регулювання, має бути розроблена концепція із забезпечення податкової безпеки.

Для її формування певну роль відіграють понятійний апарат та нормативні аспекти. Тому сутність податкової безпеки можна визначити, як такий стан захищеності бюджетної сфери, при якому створені умови для соціально-економічної стабільності суспільства, гарантованого захисту та оптимального балансу економічних інтересів держави та бізнесу.

При цьому необхідно виконати такі вимоги:

1. створення економічно обґрунтованих податкових режимів для об'єктивних ринкових відносин;

Загальна ставка податків в Україні (% від прибутку) в період 2005-2019 рр.
Складено за мете ріалами Світового Банку [12]

2. мати вплив на недобросовісних учасників податкових;

3. забезпечити вплив на свідомість платника податків в рамках належної економічної поведінки на основі конституційного обов'язку сплачувати податки.

Отже податкову безпеку необхідно розуміти виходячи з соціально-економічних інтересів в громадянському суспільстві, а не тільки у вузькому сенсі поповнення доходів державного бюджету.

Таке розуміння даної категорії, дасть можливість прискорити процес створення концепції податкової безпеки Україні в практичному застосуванні,

Висновки. Податкова безпека може розглядатися, як стан захищеності бюджетної сфери, при якому створені умови для соціально-економічної стабільності суспільства, гарантованого захисту та оптимального балансу економічних інтересів держави та бізнесу. Саме такий баланс потребує подальшого розвитку, оскільки на сьогоднішній день в Україні, ні на нормативному, ні на методологічному рівні не створено концепції податної безпеки. А відтак відсутній дієвих механізм оптимізації фіскальної політики в державі. Що потребує подальшого розвитку даної проблематики та перш за, все вирішення питань з оптимізації управлінських рішень у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тенденції тіньової економіки в Україні у 2018 році [Електронний ресурс] // Міністерство розвитку

економіки, торгівлі та сільського господарства. 2020. Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinvoeiEkonomiki>

2. Deutsche Bank визнав користь тіньової економіки [Електронний ресурс] // Економічна правда. 2020. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2009/12/28/222416/>
3. Єдинак В. Ю. Світовий досвід розв'язання проблеми забезпечення економічної безпеки // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2009. № 3. С. 51–54.
4. Лисун С. В. Налоговая безопасность: российский и зарубежный опыт [Электронный ресурс] / Отрасли права. Аналитический портал. Режим доступа: <http://xn----7sbaj7auwnffhk.xn--p1ai/article/132>
5. Квашук Д. М. Інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки машинобудівних підприємств з використанням інструментів конкурентної розвідки : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Київ, 2015. 272 с.
6. Тетяев П. Е. Совершенствование налоговой системы как фактор повышения экономической безопасности региона : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10, 08.00.05 : Екатеринбург, 2004, 192 с.
7. Цвілій-Букланова А. О. Податковий контроль в системі забезпечення податкової безпеки держави. Омськ, 2011. 248 с.
8. Вихлюк М. І. Економічний зміст податкової безпеки та її складові // Світ фінансів. 2013. № 3. С. 126–134.
9. Голіков С. С. Сутність податкової безпеки // Економічна наука. 2015. № 9. С. 129–132.
10. Theories of Surplus Value, in Collected Works of Marx and Engels:

Volumes 30, 31 and 32 (International Publishers: New York, 1988).

11. Аксюков С. М. Оптимізація податкової системи України на шляху до економічного розвитку [Електронний ресурс] // Держ. упр.: удосконалення та розвиток. 2016. № 10. Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1007>
12. Total tax and contribution rate (% of profit) in Ukraine for the period 2006–2019 [Електронний ресурс] // World Bank statistics. 2020. Режим доступу: https://data.worldbank.org/indicator/IS.TAX.TOTL.SP.ZS?locations=UA&name_desc=true&view=chart
13. Рівень тіньової економіки в Україні в 2017 році зменшився на 4 відсоткові пункти [Електронний ресурс] // Прес-служба Мінекономрозвитку. 2020. Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=87e8d12e-cced-47dc-95e4-24a0d6a72bda&title=RivenTinovoiEkonomikiVUkrainiV2017-RotsiZmenshivsiaNa4VidsotkoviiPunkti>

REFERENCES

1. Tendentsii tinovoi ekonomiky v Ukraini u 2018 rotsi [Trends of the shadow economy in Ukraine in 2018]. (2020). *www.me.hov.ua*. Retrieved from <https://www.me.hov.ua/Documents/List?lanh=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tah=TendentsiiTinovoiEkonomiki> [in Ukrainian].
2. Deutsche Bank vyznav koryst tinovoi ekonomiky [Deutsche Bank has recognized the benefits of the shadow economy]. (2020). *www.epravda.com.ua*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2009/12/28/222416/> [in Ukrainian].
3. Yedynak V. Yu. (2009). Svitovyi dosvid rozviazannia problemy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky [World experience in solving the problem of economic security]. *Derzhava ta rehionny. Ser. Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. Series: Economics and entrepreneurship*, 3, 51–54 [in Ukrainian].
4. Lisun S. V. (2015). Nalogovaya bezopasnost: rossiyskiy i zarubezhnyy opyt [Tax security: Russian and foreign experience]. *отрасли-права.рф*. Retrieved from <http://xn----7sbbaj7auwnffhk.xn--p1ai/article/132> [in Russian].
5. Kvashuk D. M. (2015). Informatsiino-analitychne zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky mashynobudivnykh pidpriemstv z vykorystanniam instrumentiv konkurentnoi rozvidky [Information and analytical support of economic security of machine-building enterprises using the tools of competitive intelligence]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Tetyaev P. E. (2004). Sovershenstvovanienalogovoy sistemy kak faktor povysheniyaekonomicheskoy bezopasnosti regiona [Improving the tax system as a factor in improving the economic security of the region]. *Candidate's thesis*. Yekaterinburg [in Russian].
7. Tsviliy-Buklanova A. A. (2011). *Nalogovyy kontrol v sisteme obespecheniya nalogovoy bezopasnosti gosudarstva* [Tax control in the system of state tax security]. Omsk [in Russian].
8. Vykliuk M. I. (2013). Ekonomichniy zmist podatkovoi bezpeky ta yii skladovi [Economic content of tax security and its components]. *Svit finansiv – World of finance*, 3, 126–134 [in Ukrainian].
9. Holikov S. S. (2015). Sutnist podatkovoi bezpeky [The essence of tax security]. *Ekonomichna nauka – Economic Science*, 9, 129–132 [in Ukrainian].

10. Theories of Surplus Value, in Collected Works of Marx and Engels. (1988). (Vols. 30-32). New York: (International Publishers) [in English].
11. Aksiukov S. M. (2016). Optyimizatsiia podatkovoi systemy ukrainy na shliakhu do ekonomichnoho rozvytku [Optimization of the tax system of Ukraine on the way to economic development]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, 10. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1007> [in Ukrainian].
12. Total tax and contribution rate (% of profit) in Ukraine for the period 2006–2019. (2020). *data.worldbank.org*. Retrieved from https://data.worldbank.org/indicator/IC.TAX.TOTL.CP.ZS?locations=UA&name_desc=true&view=chart [in English].
13. Riven tinovoi ekonomiky v Ukraini v 2017 rotsi zmenshyvsia na 4 vidsotkovi punkty [The level of shadow economy in Ukraine in 2017 decreased by 4 percentage points]. (2020). *www.me.gov.ua*. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=87e8d12e-cced-47dc-95e4-24a0d6a72bda&title=RivenTinovoiEkonomikiVUkrainiV2017-RotsiZmenshivsiaNa4-VidsotkoviPunkti> [in Ukrainian].